

ANTI-KVARISK FÖRUNDERSÖKNING

GÅSEN 17
GAMLA ÖSTRA SKOLAN
ESLÖV

2021-04-16

Restaurera
RÅDGIVNING INOM BYGG OCH KULTURVÅRD

Administrativa uppgifter

Uppdrag:	2112. Gamla Östra skolan Eslöv.
Beställare:	Serviceförvaltningen Eslöv
Beställarens kontaktperson:	Fredrik Liedberg
Konsult:	Restaurera Sverige AB Kirsebergsgatan 40 212 20 Malmö
Uppdragsansvarig:	Johanna Hadmyr, Restaurera Sverige AB Tel. 0734 21 83 61 E-post: johanna@restaurera.se
Handläggare:	Hedda Rabe Restaurera Sverige AB Tel. 0728 97 47 25 E-post: hedda@restaurera.se

Omslagsfoto: Östra skolan 1890, bildkälla Eslövs kommun.

Där inte annat anges har Restaurera Sverige AB tagit fotografierna i denna handling.

Innehåll

1	Inledning	4
1.1	Bakgrund och syfte.....	4
1.2	Fastighetens läge.....	4
1.3	Antikvariska förutsättningar.....	5
2	Historik.....	8
2.1	Övergripande historik	8
2.2	Öster om järnvägen.....	10
2.3	Den svenska folkskolan	15
2.4	Östra skolan	17
2.5	Sammanfattande kronologi.....	21
3	Byggnadsbeskrivning	22
3.1	Exteriört	22
3.1.1	Stomme och fasader	25
3.1.2	Tak	29
3.1.3	Utvändiga dörrar och fönster	29
3.1.4	Trappor	32
3.2	Interiört	33
3.2.1	Bottenplan	33
3.2.2	Skosalarna.....	35
3.2.3	Övre våningsplan	38
3.3	Kulturhistoriskt värde.....	43
4	Källor	44
4.1	Tryckta källor.....	44
4.2	Otryckta källor.....	44
4.3	Muntliga källor	44

1 Inledning

1.1 Bakgrund och syfte

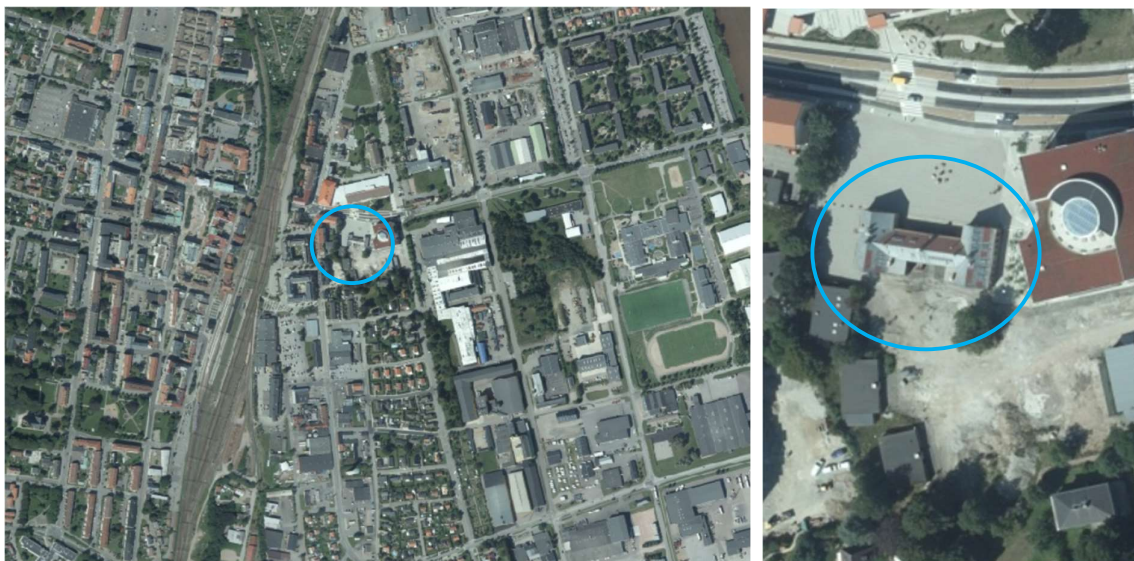
Gamla östra skolan (Gåsen 17) ägs och förvaltas av Eslövs kommun och rymmer delar av intilliggande Carl Engströms-skolans verksamheter. Kommunen planerar en ombyggnad och renovering av byggnaden som för närvarande håller på att projekteras.

Följande antikvariska förundersökning är tänkt att utgöra ett kunskapsunderlag i den pågående projekteringen och syftar till att beskriva byggnaden, dess historia, gällande lagskydd samt dess kulturhistoriska värde.

Förundersökningen omfattar byggnaden exteriört och interiört.

Arbetet har utförts under våren 2021 och omfattat arkivstudier och platsbesök.

1.2 Fastighetens läge

Byggnaden markerad på flygfoto. T h i förstoring. Bildkälla: © Lantmäteriet

Byggnaden är lokaliserad i centrala Eslöv längs Östergatan en bit öster om järnvägen och tågstationen. Öster om byggnaden i samma kvarter ligger den nya skolbyggnaden Carl Engström-skolan uppförd 2019. Gamla Östra skolan ska inte förväxlas med Nya Östra skolan som ligger längre österut på Verkstadsvägen.

Fastighetsbeteckning: Gåsen 17

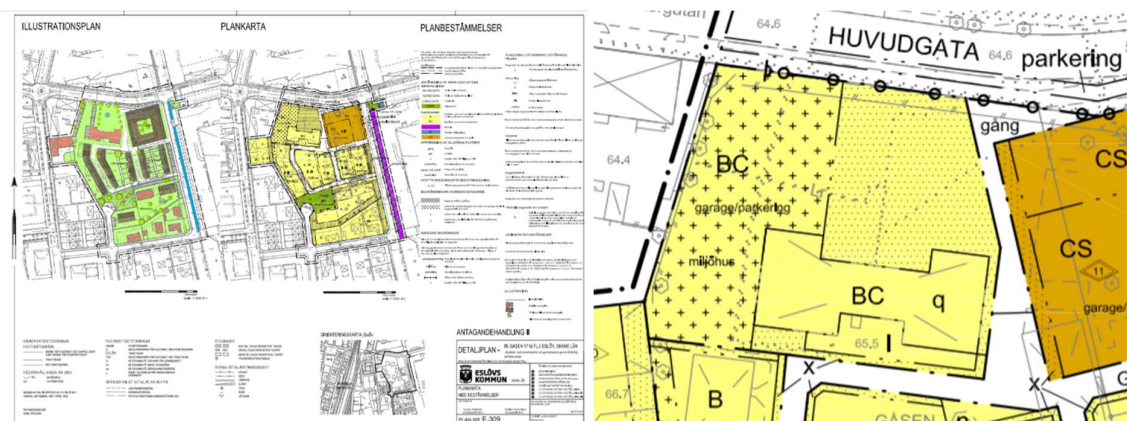
Adress: Östergatan, Eslöv

1.3 Antikvariska förutsättningar

Detaljplan

Byggnaden ligger inom detaljplanelagt område. Gällande detaljplan (E309 i Eslövs kommun och 1285-P322 hos Lantmäteriet) antogs den 19 maj 2014. I den anges att den aktuella byggnaden står på område bostäder och centrumverksamhet (märkning BC). Byggnaden omfattas därtill av q som anger att särskild hänsyn ska tas:

- q *Befintlig byggnad vars volym och exteriöra utförande i huvudsak ska bevaras i enlighet med 3 kap. 12§ PBL. Underhåll ska ske med ursprungliga material och arbetstekniker. Dock får vi förändrad användning nödvändiga håltagningar och tillägg i fasad och tak göras på ett varsamt sätt. Byggnad får ej rivas.*

Plankartan i sin helhet. T h förstorat. Bildkälla: Eslövs kommun.

Bevaringsplan 1984

Det finns en Bevaringsplan Eslöv från 1984 som utarbetades av Sölve Johansson för Kulturmiljönämnden i Eslöv. Den utgår från byggnadsinventeringar som gjordes 1973–1974, 1976 och 1980. Syftet med bevaringsplanen var att den skulle öka bevarandebestämmelserna och fungera som en konkret vägledning vid vården av den äldre bebyggelsen i Eslöv. I bevaringsplanen ingår en bedömning av vilka byggnader och miljöer som kan betraktas som kulturhistoriskt och miljömässigt värdefulla.

Här pekas Östra skolan ut som byggnad av högt kulturhistoriskt värde som bör komma ifråga som byggnadsminne.

Den har välbevarad ursprunglig karaktär och är av högt kulturhistoriskt värde. Östra skolan bör komma ifråga som byggnadsminne.

Att väcka frågan om byggnadsminnesförklaring är dock inget kommunen har gått vidare med, Östra skolan har istället försetts med skyddsbestämmelser i detaljplan enligt ovan.

Eslöv kommuns kulturmiljökarta

Kulturmiljökartan är en digital kunskapsbank som identifierar kulturhistoriskt värdefulla byggnader i kommunen och är tänkt att underlätta plan- och bygglovsärenden. Kulturmiljökartan togs fram av Eslövs kommun tillsammans med Kulturen i Lund under 2018. Den har en rådgivande status men är inget juridiskt bindande dokument och ska ses som ett förtydligande till var det finns kulturhistoriska värden vilka behöver tas hänsyn till vid prövning av ärenden enligt Plan- och bygglagen (SFS 2010:900).

I kulturmiljökartan har Östra skolan på Östergatan pekats ut som särskilt värdefull i enlighet med PBL 8 kap 13 §, utifrån följande värdering:

Byggnaden är uppförd då Eslöv var en köping, och på historiska kartor syns den karaktäristiska Östra skolan som en nod. Byggnaden berättar om skol- och utbildningsväsendet i Eslöv och har höga estetiska värden med den påkostade tegelarkitekturen.

Värdebärande element/beakta särskilt:

Byggnadens volym, fasadmaterial och utformning, taktäckning, fönstersättning, entréparti, smidesdetaljer, skorstenar och ventilationshuvar.

Plan- och bygglagen

Byggnaden omfattas av de generella varsamhetskraven i plan- och bygglagen som innebär att byggnadens värden och karaktärsdrag ska tillvaratas vid ändring eller underhåll. Plan- och bygglagen gäller alltid, både exteriört och interiört, även om åtgärderna inte kräver bygglov. Följande paragrafer i PBL är tillämpliga:

Kap 8 § 14 Underhåll och varsamhet (Tidigare PBL 3:13 Lag (1994:852)).

Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Kap 8 § 17 (Tidigare PBL 3:10 Lag (1998:805)).

Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Kap 8 § 13 Förvanskningförbudet

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Riksintresse

Eslöv stad är utpekad som riksintresse M:182 för kulturmiljövården och regleras enligt Miljöbalkens tredje kapitel.

Motivering till det kulturhistoriska riksintresset:

Stadsmiljö – järnvägsstad – som visar järnvägens och industrialismens betydelse för den moderna tätortsutvecklingen, hur en hållplats på den rena landsbygden successivt utvecklades till ett planmässigt uppbyggt stationssamhälle och så småningom en stad.

Uttryck för riksintresset:

Spår av vägsträckningar, markanvändning och bebyggelse från tiden före järnvägens tillkomst och det nya samhällets tidigaste skeden. Den successivt framvuxna rutnätsplanen med tomtstruktur, platsbildningar och gaturum. Bebyggelsen och dess täta stadsmässiga men relativt småskaliga karaktär. De kringbyggda kvarteren med bostäder och lokaler för handel och hantverk samt ekonomibyggnader och bakgårdar. Offentliga byggnader med bland annat den nygotiska kyrkan (1891) som givit upphov till begreppet "Eslövsgotik". Järnvägsmiljön med stationshuset från 1913, industribyggnader och andra till järnvägen knutna byggnader och anläggningar. Den lokala byggnadstraditionen med hus i företrädesvis rött och gult tegel. Inslag av parker och grönska. Det tidiga 1900-talets utvidgningsområden, med tidstypisk terränganpassad plan och villor på stora, grönskande tomter. Medborgarhuset, ritat av H. Asplund, från 1957 och annan bebyggelse som visar den fortsatta utvecklingen under 1900-talet.

2 Historik

2.1 Övergripande historik

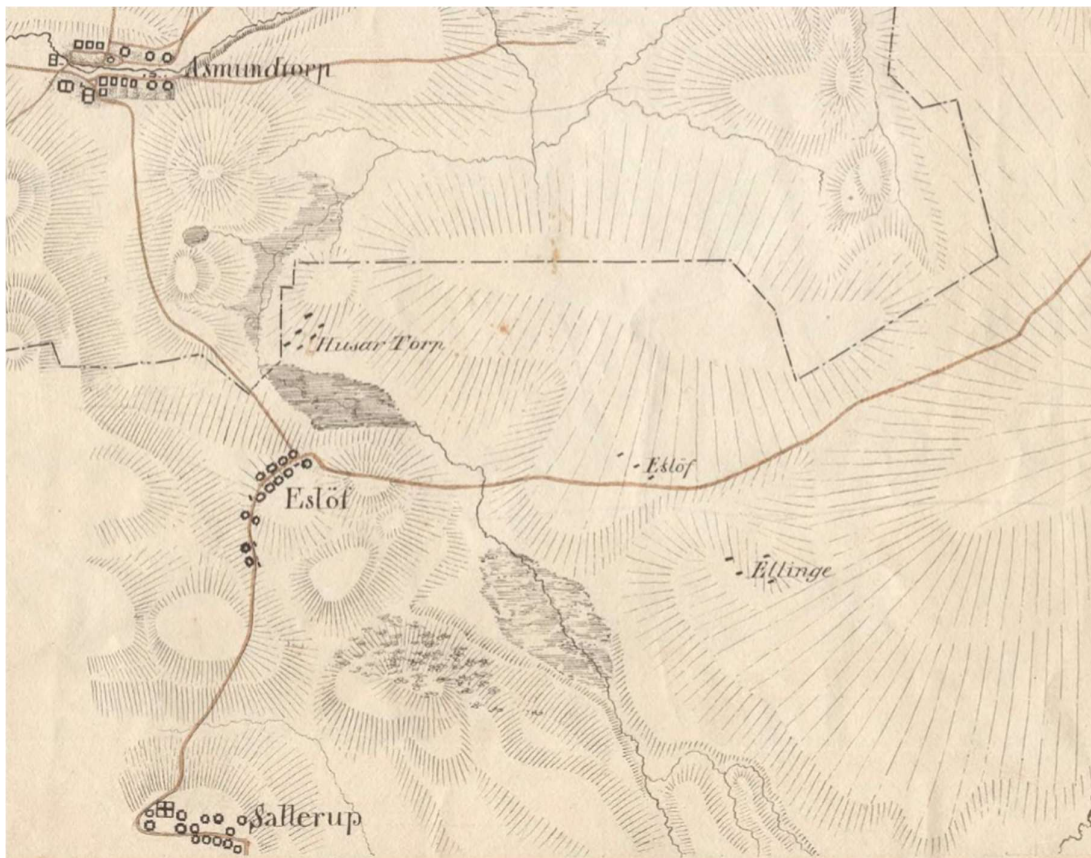
Eslövs utveckling från bondby till expansivt stationssamhälle

Eslövs by har medeltida anor och omnämns för första gången i historiska källor år 1145, då som "Haeslef".

Fram till mitten av 1800-talet var Eslöv en ordinär bondby bestående av ett femtontal gårdar och låg en bit längre västerut än dagens Eslöv (närmare bestämt invid dagens Västergatan–Remmarslövsgatan) och norr om dåvarande (Västra) Sallerup.

I samband med att Södra stambanan drogs fram genom byn år 1858 skedde en expansiv utveckling av orten. Stambanornas anläggande följde principen att järnvägslinjerna skulle medföra företagsamhet och rörelse i mindre etablerade områden. Efter att Södra stambanan var anlagd anslöts flera järnvägar i Eslöv; till Landskrona/Helsingborg 1865, Ystad 1866, Hörby/Kristianstad 1897 och Röstånga/Klippan 1898. I och med järnvägens ankomst skedde en mycket snabb utveckling av Eslöv som kom att bli en betydelsefull och blomstrande plats för handel av framför allt jordbruksprodukter, där flera jordbruksrelaterade industrier anlades, bland annat sockersaftstation, mejeri och slakteri.

År 1875 blev Eslöv en köping genom en utbrytning ur Västra Sallerups landskommun, vilket ganska snart innebar att bebyggelsen kom att styras av 1876 års byggnadsstadga. Detta ses tydligt i kvarteren närmast stationen med ambition att skapa en stenstad med rutnätsplan.

Eslöv by på Skånska recogniseringskartan från år 1820. Bildkälla: Riksarkivet.

Generalstabskarta för Lund från år 1865, där Eslövs station är markerad samt Eslövs by innan det att samhället hade utökats och gått samman med Västra Sallerup. Bildkälla: © Lantmäteriet.

"Karta öfver den tillämnade köpingen Eslöv". Från år 1872 med bebyggelse centrerat vid tågstationen. Blå markering visar där Östra skolan kom att bildas. Bildkälla: © Lantmäteriet.

År 1909 slogs Eslöv samman med den intilliggande orten Västra Sallerup och år 1911 fick Eslöv stadsprivilegier – den första järnvägsknutpunkten som fick stadsrättigheter – vilket följdes av den första stadsplanen år 1913, upprättad av stadsplaneraren Erik Bülow-Hübe. I Eslövs stadsvapen ingår en symbol för järnvägen och handeln

med lantbruksprodukter, som talar om järnvägens viktiga betydelse för stadens utveckling och handelscentrum.

Första världskriget innebar en svår situation för det lokala näringslivet i Eslöv då järnvägens betydelse minskade. Situationen förvärrades under 1920- och 1930-talens ekonomiska depression. Stadens tillväxt stagnerade under 1940-talet men kom därefter åter att ta fart under 1950-talet då befolkningen fördubblades. Eslöv blev nu en av landets mest expansiva städer där idag välkända företag uppstod, bland annat Salubrin, ättiksprit-tillverkaren Felix (från början en saftstation och ingår idag i Orkla Foods) och grävmaskintillverkaren Åkermans.

2.2 Öster om järnvägen

Skånes Recognoseringskarta från 1820. Den gamla vägen i öst-västlig riktning är dagens Östergatan. Källa: Riksarkivet.

Östergatan är en historisk vägsträckning med gamla anor som fanns redan då Eslöv bara bestod av några gårdar, belägna strax väster om dagens samhälle.

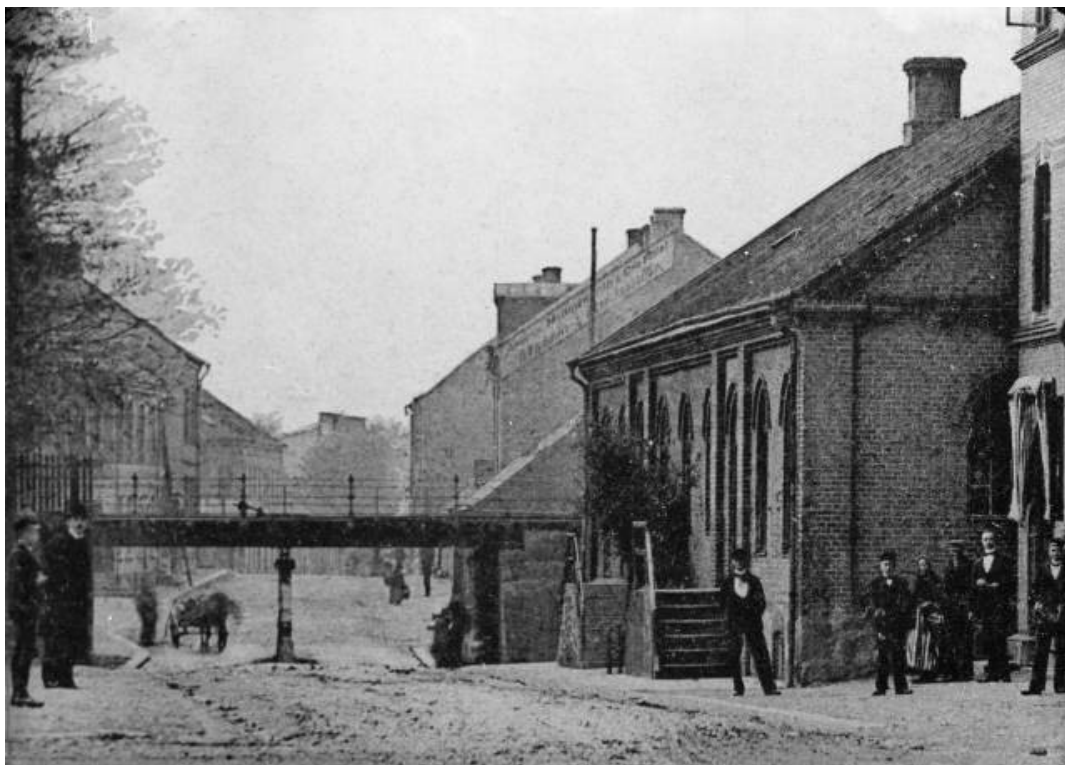
Efter järnvägens etablering Eslöv år 1853 utvecklades orten till ett typiskt stationssamhälle med ett järnvägsspår som skar genom samhället och delade det i två delar, i Eslövs fall en åt väster och en åt öster. Stationen placerades väster om järnvägen och kring stationshuset växte hotell, olika affärsrörelser och service tillsammans med bostadshus fram. Denna del blev stadens framsida och det första en besökare i Eslöv mötte. Öster om järnvägen, på stadens baksida, förlades industrier, magasin, silor och vattentorn, vilket är tydligt avläsbart än idag.

På platsen som blev stadens så kallade baksida fanns tidigare Eslövs äldsta bebyggelse, men eftersom järnvägsstationen placerades på den västra sidan expanderade samhället främst åt väster.

På en karta från 1872 inför att Eslöv skulle bli köping (*"Karta öfver den tillämnade köpingen Eslöv"*) är platsen där Gamla östra skolan kom att uppföras en obebyggd tomt men var redan då förbehållen en skolbyggnad *"Till skolbyggnad m.m. utstakad plats"*, vars placering var alldeles i utkanten av köpingens mark åt öster. Nordväst om den tilltänkta tomten, vid dagens Östergatan, fanns bebyggelse i form av ett tio-tal bostadshus direkt öster om järnvägen och dess lokstall. Flera företag och industrier etablerade sig succesivt i området från 1870-talet och framåt. Här fanns en bl.a. en yllefabrik, ett par skofabriker, ett gjuteri och Eslövs svin- och slakteriaktiebolag. Även Per Håkansson's ättiksfabrik och AB Vin- och spritcentralen fann sin plats här.

Utsnitt av "Karta öfver den tillämnade köpingen Eslöf", från år 1872. Blå markering visar den planerade marken för skolan med texten: "Till skolbyggnad m.m. utstakad plats". Bildkälla: © Lantmäteriet.

Östergatan med den korsande järnvägsbron, vy mot väster. Okänt årtal. Bildkälla: Föjers arkiv, Eslövs kommun.

Utsnitt av karta över Eslövs köping och kringliggande municipalsamhälle 1898. Bildkälla: En bok om Eslövs stad, minnesskrift Sparbankens 75-års jubileum.

Skolbyggnaden syns på kartan över Eslövs köping år 1898. Den är indragen från gatan med skolgård mot densamma, tillsammans med en anlagd skolträdgård och park åt söder. Skolparken var Eslövs äldsta park och anlades samtidigt med skolbyggnaden tack vare initiativtagare Dr. W. Ström tillsammans med folkskolläraren N. Hultén. Parken kom till huvudsakligen av frivillig arbetskraft och frivilliga bidrag. Gränsen för municipalsamhället går fortfarande längs med tomtens östra sida. Flera byggnader har tillkommit åt väster ut med Kvarngatan.

Då Eslöv gick från köping till stad år 1911 upprättade Erik Bülow-Hübe Eslövs första stadsplan i vilken det fastslog att industrierna skulle förläggas i stadens östra delar. På den västra sidan om järnvägen planerades en trädgårdsstad som lades till den redan etablerade stenstaden nära stationen. Redan i ett tidigt skede blev industrimarken i öster dock otillräcklig och vid flera tillfällen under 1900-talet utökades stadens mark för att få plats med den växande industrin. Området öster om järnvägen kännetecknas än idag av industrianläggningar, det gamla vattentornet, det stora spannmålslagerhuset och en spridd egnahemsbebyggelse.

Utsnitt av stadsplan 1913 av E. Bülow-Hübe, med Östra skolan centrerad. Bildkälla: Eslöv.se

Utsnitt av 1938 års stadsplan för Eslövs ytterområden. Kvarter Gåsen med Östra skolan är markerade i gult, beteckning för offentliga byggnader. Blå färg indikerar område som inte får bebyggas och röd för bostadsbyggnader. Bildkälla: Eslövs kommun.

Direkt söder om skolbyggnaden fanns tre äldre byggnader, synliga på flygfoto år 1960, varav en ekonomibyggnad uppförd strax efter skolbyggnaden och en gymnastiksal. Söder därom breddade skolparken ut sig och hela skolområdet omgavs av glest placerade villatomter utmed gatorna.

Under 1960-talet uppfördes sex skolpaviljonger i skolparken söder om skolan med klassrum, slöjdsalar och matsal. De tre äldre byggnaderna söder om skolbyggnaden revs. Parkens yta minskades kraftigt.

Flygfoto från 1960. Söder om skolbyggnaden syns de tre äldre byggnaderna och den tillhörande skolparken. Bildkälla: © Lantmäteriet.

Nya skolpaviljonger uppfördes under 1960-talet. T v syns huvudbyggnaden Östra skolan.

Flygfoto 1975. Den tidigare skolparken har minskat och trängts ut åt söder. Nya byggnader har tillkommit direkt söder om huvudskolbyggnaden. Bildkälla: © Lantmäteriet

Joel Sallius, elev och lärare på Östra skolan

Joel Sallius (1901–1988) var utbildad folkskollärare och blev därefter även verksam som rektor, politiker och lokalhistoriker i Eslov. Med andra ord en person som bidrog mycket till stadens utveckling och som hade ett stort socialt patos. Sallius kom från enkla förhållanden och som barn gick han bland annat på Östra skolan. Efter Eslovs högre samskola utbildade han sig till folkskollärare i Lund, med examen 1922. Efter ett par år som vikarie på annan ort återvände han till Eslov då han fick en lärartjänst på Gamla Östra skolan – av 142 sökande till två folkskollärartjänster blev Joel Sallius utvald. Han utsågs senare till skolbibliotekarie och sedermera till ordinarie folkskollärare. Karriären fortsatte uppåt och 1957 valde Folkskolestyrelsen Joel Sallius till distriktsöverlärare i Eslovs skoldistrikt.

Under sina verksamma år var han hela tiden aktiv som lärare i klassrummet trots sina annars ledande uppgifter. Han har författat många böcker och skrifter om Eslovs historia samt var med och startade Eslovs stadsmuseum. Genom hans personliga hållning till godtemplarna bidrog han till att nykterhetsrörelsen fick en stark ställning i staden. Joel Sallius dog 1988 och har därefter fått såväl en skola, en park som ett sammanträdesrum i stadshuset uppkallade efter sig.

2.3 Den svenska folkskolan

Upprinnelsen till tidig läskunnighet kom från kyrkans hemundervisning under 1600-talet då den lutherska ortodoxin ansåg att varje troende skulle läsa katekesen, postillan, bibeln eller psalmboken för att med egna ögon se och tyda Guds ord. Familjefadern fick ansvara för att hushållets medlemmar lärde sig kyrkans texter.

1686 års kyrkolag stadgade att boklärd klockare skulle lära barnen läsa i bok, något som var en allt för varierande och ofullständig form av undervisning. Det förekom att välvilliga godsägare grundade skolor där barnen fick lära sig inte bara läsa och katekeskunskap, utan även ämnen som historia, matematik och latin kunde ingå i undervisningen. År 1723 blev läsfärdighet en skyldighet enligt lag men innebar för den sakens skull inte skolplikt då ansvaret fortfarande vilade på föräldrarna.

I ett alltmer förändrat och utvecklat samhälle under 1800-talet ökade kraven på allmän kunskap och läsförståelse bland befolkningen. År 1842 antogs folkskolestadgan som innebar att den allmänna folkundervisningen skulle omfatta betydligt mer än katekeskunskap. I den står det också att läsa: *"I hvarje stadsförsamling och hvarje socken på landet bör finnas minst en, helst fast, skola med wederbörligen godkänd lärare"*. Stadgan innebar alltså krav på fasta skolbyggnader och många sådana uppfördes under senare hälften av 1800-talet enligt centralt formulerade krav på dess utformning och beskaffenhet.

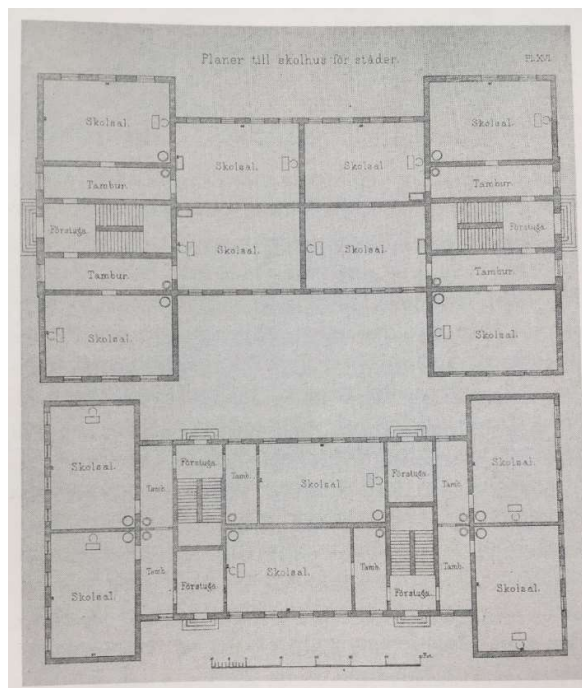
Skolbyggnaden skulle gärna uppföras i en vacker och hälsosam miljö, gärna nära vatten och grönska, lokalen skulle erbjuda god belysning och ventilation för skolbarnen. I en skrift från 1907, *"Skolhusets hygien"* av folkskolläraren Gustaf Bergh, i vilken han refererade till omfattande internationell forskning, skrev han att buller och larm borde undvikas, ett skolhus var olämpligt i närheten av fabriker, industrianläggningar och även begravningsplatser. Här utgör Eslövs Östra skolan ett undantag, som uppfördes i det område på andra sidan järnvägen där stadens industrier och enklare bostadsbebyggelse förlades.

1865 och 1878 gavs Staten ut särskilda typritningar för folkskolehus, dessa byggnader var en av samhällets representationsbyggnader och invigning av nytt skolhus innebar i regel en fest- och flaggdag. Skolhusen med skolsal och lärarbostad var nära förknippade med stationshusen, även de efter typritningar från staten, som var på samma gång en offentlig och privat byggnad och som innehöll flera funktioner såsom väntsal, kontor, biljett- och godshantering samt bostad.

Skolhusen i tegel var förbehållet Skåne, och enligt typritningar skulle de förses med enkupigt taktegel, i övriga landet kläddes nästan alltid skolhusens fasader med rödmålad träpanel. Den vinkelformade skolbyggnaden var den populäraste och vanligast förekommande, där storleken kunde växla men utgångspunkten var alltid densamma. En annan vanlig form på skolhuset var det H-formade som gav ett system som eliminerade långa korridorer. Planen var symmetriskt uppbyggd med två salar på ömse sidor om ett dubblerat trapphus, detta för att hålla pojkar och flickor strikt skilda åt.

Skolbyggnaderna från 1800-talets senare hälft och förra hälften av 1900-talet representerade två slags skolor: en där samhällets välbärgade skulle utbildas och en där obemedlade fick gå. Den sistnämnda gruppen fick gå på folkskola, vilket länge var synonymt med *"fattigskola"*. I städerna placerades oftast folkskolor i fattiga områden där invånarna levde under knappa ekonomiska förhållanden.

Genombrottstiden var under 1860- och 1870-talet då skolorna arbetat sig in i folks medvetande, och från 1880-talet fram till 1908 var den stora byggtiden för landets folkskolor.

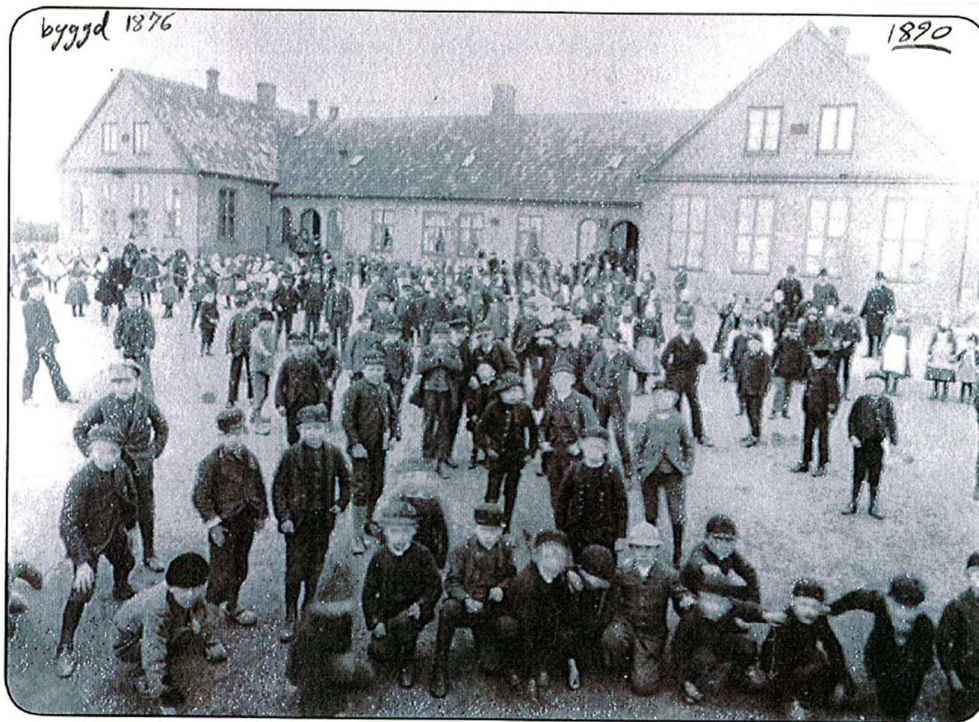
Plan till skolhus för städer. Ritad av Carl Th. Malm. Ur *Normalritningar för Folkskolebyggnader från 1878*.

2.4 Östra skolan

På platsen för skolan låg redan på 1840-talet en undervisningsanstalt som kallades Byskolan, men kom alltså att ersättas av Östra skolan som uppfördes som folkskola år 1876, möjligen av byggmästare Sörensson från Lund (enligt protokoll från kyrkorådet angående uppförandet av skolhuset). Detta var under den tid då Eslöv fortfarande var en köping och skolan kallades därmed för Köpingskolan. Vid denna tid var det kyrkan och församlingen som ansvarade över skolverksamheten.

Det kan förmodas att byggnaden var uppdelad enligt tidens norm – pojkar och flickor hölls åtskilda genom varsin flygel med skolsalar och kapprum. I mittenpartiet förlades expedition och diverse personalrum. Enligt protokoll över räkenskaper från år 1877 inrymdes även lärarbostäder åt skolans manliga lärare (vid namn N. Hultén) och två lärarinnor, möjligen var dessa bostäder placerade på ovanvåningen då enligt ett annat protokoll vid själva byggandet av skolhuset fanns det boningsrum i östra flygeln. Omnämmandet av den östra flygeln tyder på att skolan uppfördes i nuvarande utformning. Mittpartiet och flyglarna har dock olika skiftesgång, olika takfot och är av olika höjd, vilket antyder att mittpartiet skulle ha uppförts före flyglarna. I så fall har flyglarna tillkommit relativt kort efteråt.

Snart efter att skolhuset var klart uppfördes en ekonomibyggnad på skoltomten, i grundmurat tegel med tegeltak, inrett för tvättstuga, ved- och kolförråd och två avträden.

Fotografi från 1890 med skolgården fylld av skolbarn

Dagens skolbyggnad.

Läsordning
för Eslövs köpings folkskolas övreafdelning eller
3-4 klasserna läsåret 1904-1905.

Tim- mar.	Måndag	Tisdag	Onsdag	Torsdag	Freitag	Lördag
8-9	Katekes. (Språklära)	Biblick historia		Biblick historia	Reorv. himme	
9-10	Läsning Natur-	Kuriv Svensk	Katekes	Läsning Natur-	Påttkufn. Svensk	Biblick historia.
10-11	kunnighet. (Skrifning)	historia	Geografi	kunnighet Pål-	historia.	Geografi (Sång.)
11-12	Räkning.	skrifning ³ Geo. ⁴ Pål- skrif- ning	Räkning	skrifning	Tekning	Räkning
1-2	Skrifning	metri		Räkning	Påttkufning	
2-2.45	Skrifning	Sång.		Läsning	³ Pål- skrif- ning.	^{Geo.} me- tri
2.45-3.	Gymnastik.			Gymnastik.		

Öfning i slöjd för gossar och flickor äger
rum onsdags och lördags e. m. två timmar

Schemat på Östra skolan från läsåret 1904-1905 för tredje och fjärde klasserna.

Östra folkskolan har nyttjats till flera olika slags sammankomster. Före det att Eslövs kyrka uppfördes (1891), då endast Västra Sallerup kyrka fanns att tillgå, började dåvarande pastor Edelberg hålla i söndagliga gudstjänster i skolan. Även föreningar hyrde in sig i byggnaden periodvis så som Godtemplarrörelsen. I Östra skolan inrymdes även Eslövs första bibliotek som grundades 1883 av Föreningen Eslövs lånebibliotek fram till 1928 då stadsbiblioteket bildades. År 1911 när Eslöv blev en stad tog kommunen över ansvaret för skolan.

På det äldsta tillhandahållna fotografiet från 1890 ser taket ut att vara belagt med takpannor, i enlighet med statens typritningar för skolbyggnader. På ett fotografi från 1940-talet ligger eternitplattor på taket, utformade för att likna skifferplattor. Enligt inventering 1976 (i Bevarandeplan Eslöv 1984) var taket då belagt med eternitplattor mot gatan och rödmålad plåt mot skolgården åt söder.

Ett skolfoto taget utanför skolan med vy mot väster, 1940-tal. Skolgården mot gatan bestod av grus med stenlagd gång fram till entrén. Läraren är Joel Sallius. Bild: Susanne Hultman.

År 1958 byggdes flyglarna till på baksidan åt söder, vilka anpassades i material och utformning till den befintliga byggnaden. I den västra delen har en bit av ytterväggen med fönster byggts in och ingår idag som en del av interiören.

På flygfotot från 1960 syns två takkupor på flygelbyggnadernas yttre takfall mot öster respektive väster. På flygfotografiet år 1975 syns endast en takkupa på den västra flygeln.

Från 1964 finns ritningar upprättade av Bror Thornberg för ändring av planlösning i båda våningarna. Nedre våningen bestod efter ombyggnaden av två klassrum vardera i båda flyglarna och kapprum med toaletter. Mittsektionen bestod av rektorsexpedition, vaktmästareförråd, materialrum, rum för skrivbiträde, omklädningsrum och toaletter. Andra våningen var i östra flygeln inredd med bland annat lärarrum i norr och ett bokrum i söder. Ytan mellan flyglarna inreddes för kapprum och materialrum. I den västra flygeln fanns klassrum för specialundervisning. Troligen var det vid detta ändringsarbete som takfönstren tillkom. Tidigare har mindre och betydligt färre takfönster suttit på taket. 1965 inreddes ett nytt klassrum i byggnaden på vindsvåningen i den östra flygeln.

Fotografi från inventering 1976 (i Bevarandeplan Eslöv 1984) ser man en grusad skolgård mot gatan likt dagens, med ett staket i trä utmed Östergatan.

Östra skolan ingår idag som en del av Carl Engström-skolan.

2.5 Sammanfattande kronologi

1876	Östra skolan uppförs som "Eslöfs köpings folkskola".
1958	Flyglarna tillbyggs på baksidan mot söder.
1964	Ändringar av planlösning med mera i båda våningarna utförs.
1965	Inredning av nytt klassrum på vindsvåning åt öster.
1969	Yttre ledningar drogs på skolområdet mellan byggnaderna.
1997	Ventilationsarbeten genomfördes.
?	Fönster utbytta till nya.

Ett exempel på hur en folkskolas klassrum såg ut år 1895 (fotot har alltså inget med Östra skolan att göra). Skolsalen på bilden hörde till Staffans församlingshem i Gävle. Källa: Digitaltmuseum.se.

3 Byggnadsbeskrivning

3.1 Exteriört

Skolbyggnaden är i en och en halv plan med en mindre källare samt kryppgrund. Byggnaden är formad som ett H med en länga flankerad av flyglar med skolsalar.

Gamla Östra skolan sedd från Östergatan.

Vy mot västra flygeln och dess västra fasad. Den nya Carl Engström-skolan skymtas i bakgrunden.

Baksidan åt söder med den västra flygeln och dess tillbyggnad från 1958 samt ingång ner till källare.

Motsatt vy, östra flygeln med tillbyggnad.

1958 års maskinslagna tegel bredvid 1876 års handslagna tegel.

Östra fasaden på den östra flygeln bakom nyplanterade träd på skolgården.

3.1.1 Stomme och fasader

Den utkragande sockeln består av huggen fältsten fogad med en utanpåliggande fog av cementbruk. Sockeln avslutas mot fasaden med en murad sockelgesims.

Fasaden är murad i rött handslaget tegel i blockförband med profilerad gördelgesims på gavlar som utgör takgesims på långsidorna. På södra gavlarna är gördelgesimsens ovansida täckt av plåt. Takgesimsen skiljer sig något åt i utförande mellan längan och flyglarna. Den fasade fogen har en ballast av havssand, snäckskal är synligt på flera ställen.

Muröppningar är utformade med så väl raka, rundbågiga som segmentbågiga valv i symmetrisk placering.

Det finns igenmurade fönsteröppningar på flyglarna mot gården på framsidan, mot Östergatan. En fönsteröppning direkt väster om den östra entrén på samma sida ser ut att ha varit en dörröppning tidigare då det har kompletterats med ett senare tegel under nuvarande fönsteröppning. Dock var det ett fönster på fotot från 1890, så det kan ha tagits upp en dörr där senare. Alternativt har det skett en lagning av murverket. Det förekommer även igenmurade fönsteröppningar på flyglarnas gavlar åt söder, andra våningsplanet.

På gavlarna mot Östergatan finns skyltar med texten *BYGD* och *1876*. De är gjutna, i relief med svartmålad botten med en ljusgrå text.

Tillbyggnaderna på baksidan från 1958 har anslutits väl till den ursprungliga fasaden. Fasaderna är murade med rött, maskinslaget tegel i blockförband och en sockelgesims i rött tegel samt två lager murat blockförband över en gjuten, putsad grund.

Sockel av huggen natursten. Höger bild visar den fasade fogen.

Takgesims på långsidorna övergår till en gördelgesims på gavlarna.

Igensatta fönsteröppningar på flyglarna.

Igensatta fönsteröppningar på flyglarnas gavelrösten.

Lagning eller en igensatt öppning på norra fasaden.

Västra flygelns gavelröste åt norr med byggnadens årtal i fasaden.

3.1.2 Tak

Sadeltaket är belagt med bandtäckt plåt, målad i en röd färg som till stor del har flaggat. Skorstenarna är murade i rött tegel med profilerade krön utom den mittersta skorstenen som är klädd i plåt, liksom ventilationshuvar.

Ursprungligen har taket varit belagt med taktegel med en handfull mindre takfönster. Det är ej utrett om de tidigare takkuporna som är synliga på flygfotot från år 1960 är ursprungliga. Enligt Bevaringsplan Eslöv från 1984 (baserad på inventering från 1976) var taket belagt med grå eternitplattor åt Östergatan, medan baksidan åt söder var belagt med rödmålad plåt. Eternitplattorna syns på ett foto från 1940-talet.

Avvattning

Avvattningen består av stuprör och fotrännor av rödmålad plåt med konformade vattkupor i bronsfärgad plåt.

Västra takfallet belagt med plåt.

3.1.3 Utvändiga dörrar och fönster

Fönstren av trä/aluminium består av spröjsade två- och fyrluftsfönster med isolerglas. Vid entréerna finns rundbågiga fönster med tvärpost. Samtliga fönster sekundära, insatta år xxxx. Invändigt är karm och båge av vitmålat trä och utvändigt är fönstren klädda med bronsfärgad aluminium.

Dörrar är sentida av trä. På framsidan mot Östergatan är de försedda med rektangulära stående speglar, samt med både över- och sidoljus. Dörrar på baksidan är även de sentida med panel av trä och sparkplåt nedtill. Ovanför finns ett överljus.

Takfönster

Det har funnits ursprungliga mindre takfönster men som har ersatts av stora rektangulära takfönster tillkomna på 1960-talet. De senare förekommer i stort antal och återfinns på samtliga takfall. På västra fasadens takfall finns en takkupa med dörröppning för nödutgång. Denna takkupa är äldre och är synlig på flygfotografiet från 1960.

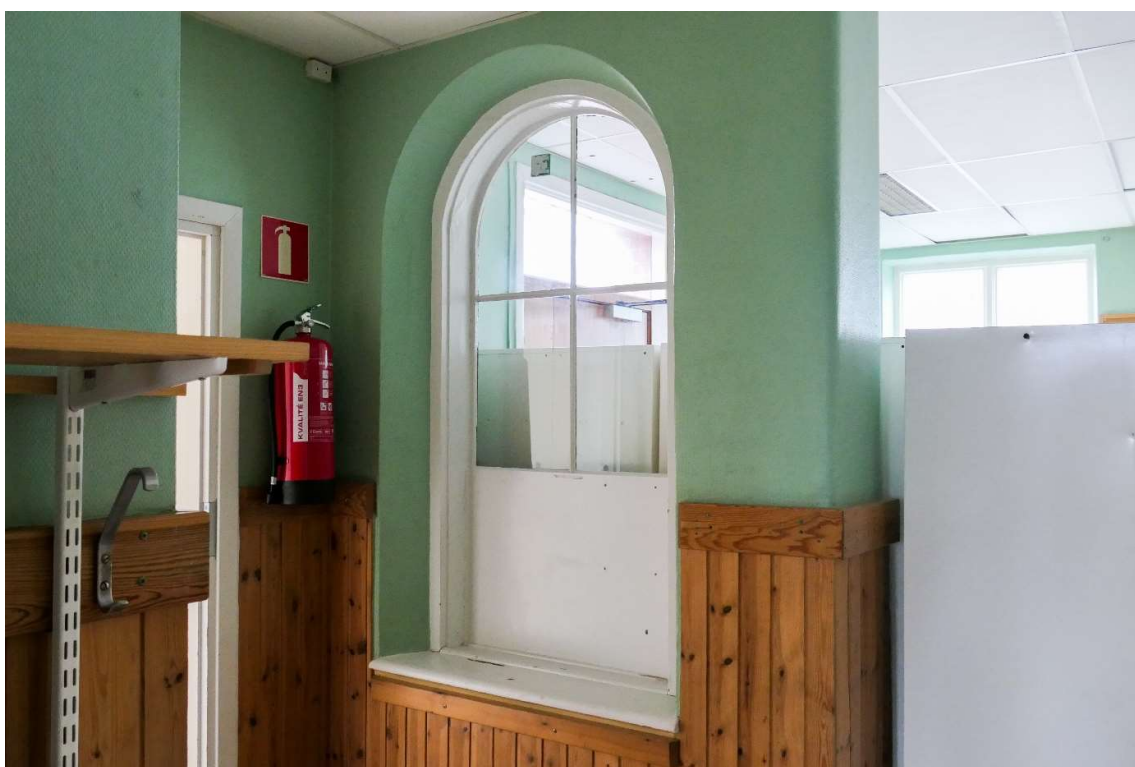
Fönstren består av fyrluftade flaggfönster med spröjs i trä/aluminium, insatta år xxxx.

Rundbågiga fönster flankerar entrén placerad i ett segmentbågigt valv. Sentida dörr med sido- och överljus. Bild t h visar fönster på mittbyggnaden som är lägre än de på flyglarna.

Fönstren invändigt, bågen och karm är av vitmålat trä.

En tidigare yttervägg har blivit interiör sedan tillbyggnaderna tillkom på baksidan. I väggen sitter ett äldre, rundbågigt fönster i gjutjärn med spröjs. Troligen såg de rundbågiga fönstren på framsidan ut som detta.

Takfönster från 1960-talet.

3.1.4 Trappor

Trappor till entréerna mot gatan är gjutna medan de på skolgården åt söder är av huggen sten. På östra flygelns södra gavel samt på västra fasaden finns utrymningstrappor i aluminium.

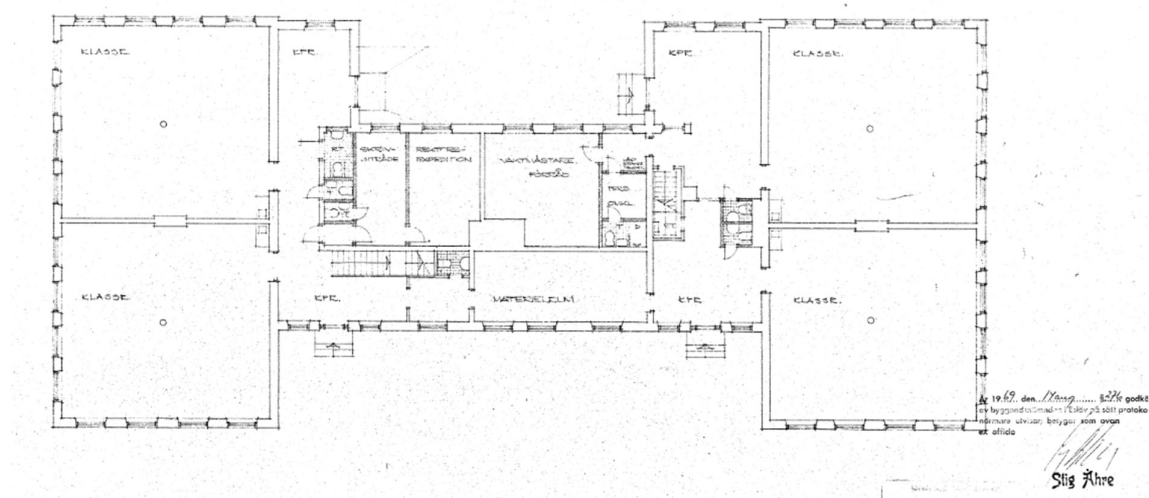
Trappor till entréer.

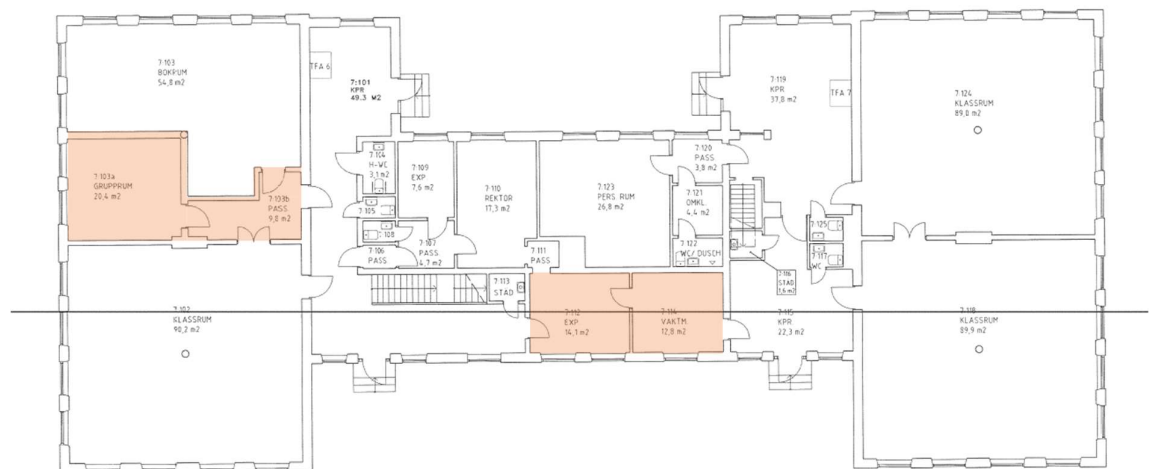
Utrymningstrappor i aluminium.

3.2 Interiört

3.2.1 Bottenplan

Planlösning bottenplan, från 1969.

Planlösning som den ser ut idag, ritning från 2000. Färgmarkering visar ändringar som gjorts sedan 1960-talet.

Bottenplanens planlösning är relativt välbevarad med en del ändringar, främst har det tillkommit ett par mindre rum. Så gott som alla ytskikt är sentida med endast ett fåtal bevarade detaljer. Mittenpartiet mellan flyglarna består av mindre rum förbehållna personalen – rektorsrum, expedition, personalrum, omklädningsrum, vaktmästeri och toaletter. I det tidigare rektorsrummet finns äldre, profilerade golvssocklar bevarade.

De flankerande flyglarna består av vardera ett kapprum i nord-sydlig riktning, bortom dessa finns två skolsalar per flygel. Den östra flygelns södra sal har minskat i storlek då en hall och mindre rum har tillkommit. I längan mellan flyglarna har ett tidigare materialrum delats av till två kontorsrum. Taken i kapprummen har sänkts. Fönsterbänkar i kapprummens norra sida är av kalksten och troligen ursprungliga.

Trappan i det östra kapprummet tillkom troligen vid interiöra ändringar på 1960-talet. Den äldre trappan i västra flygeln är av trä målad i gråblått och troligen ursprunglig, möjligen ledde den upp till lärarbostäderna på andra våningen. Det kan ha funnits en likadan trappa åt öster om man utgår från skolans symmetriska uppbyggnad.

Flyglarna mot skolans baksida åt söder har byggts till år 1958. Dessa rymmer kapprum med elevskåp och fungerar även som uppehållsrum.

Det östra kapprummet med inredning och ytskikt från 1960- eller 70-talet.

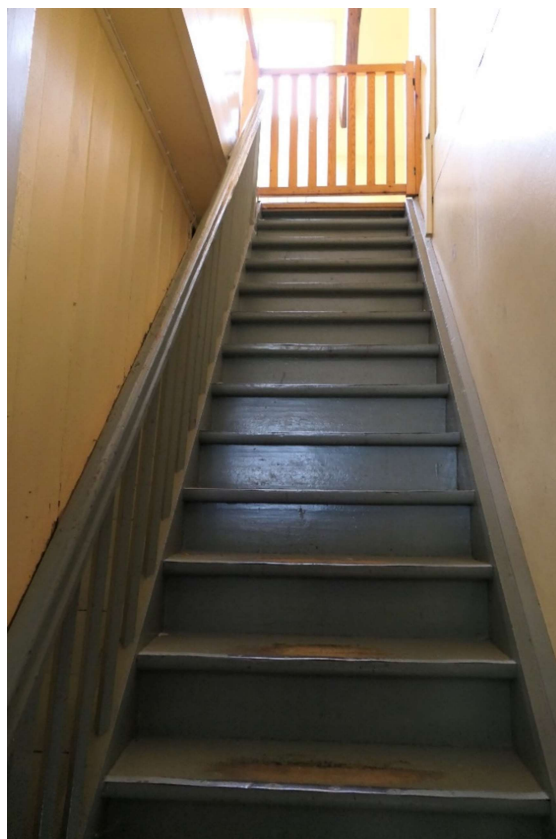
Kapprum och entrén i den västra delen.

Ursprungliga fönsterbänkar i kalksten.

Äldre, profilerade golvlister i lärarrum.

Många fotsteg har passerat i trappan.

Trappa i trä med tidstypisk ledstång, möjligen har trappan lett upp till lärarnas bostäder på andra våningen.

3.2.2 Skolsalarna

Skolsalarna är i relativt gott skick vad gäller dess planlösning, utom den sydöstra skolsalen som delats upp och består av ett mindre klassrum, ett grupprum och en hall. De tre övriga ursprungliga skolsalarna är stora och luftiga med hög takhöjd, trots sentida ljudabsorbenter. I mitten av rummen står en bärande gjutjärnskolonn. Mellan salarna finns äldre pardörrar med fyllningar. Enligt ritning från 1960-talet fanns det inga öppningar mellan salarna, endast ut mot kapprummen, men då pardörrarna är ursprungliga utfördes aldrig detta förslag.

På golven ligger en ljus plastmatta, väggarna är klädda med vitmålad strukturtapet och taket är vitputsat och till stor del täckt med ljudabsorberande skivor.

I varje sal (förutom den uppdelade salen, här i hall) finns vitmålade, dekorativa ventilgaller i murstocken mellan salarna.

Fönsterbänkar är ursprungliga, av vitmålat trä med profilerad kant.

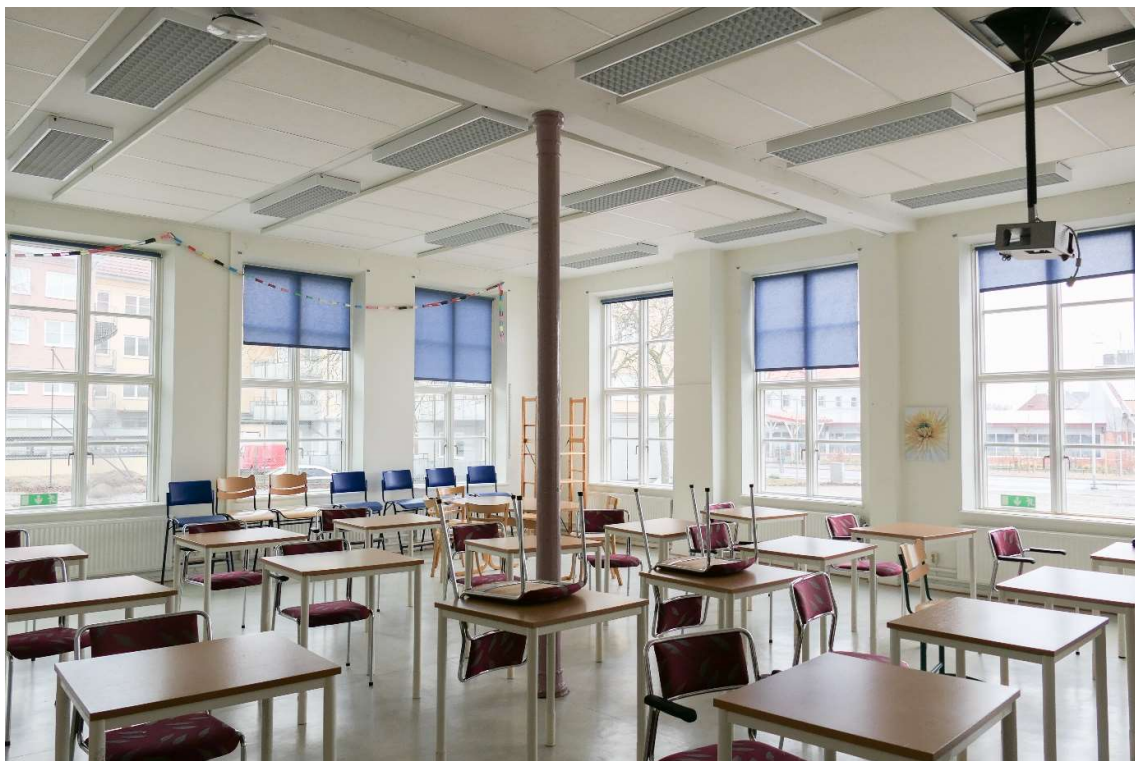
I de båda södra salarna finns en bevarad profilerad konsol på pelare mot den södra väggen i anslutning till taket.

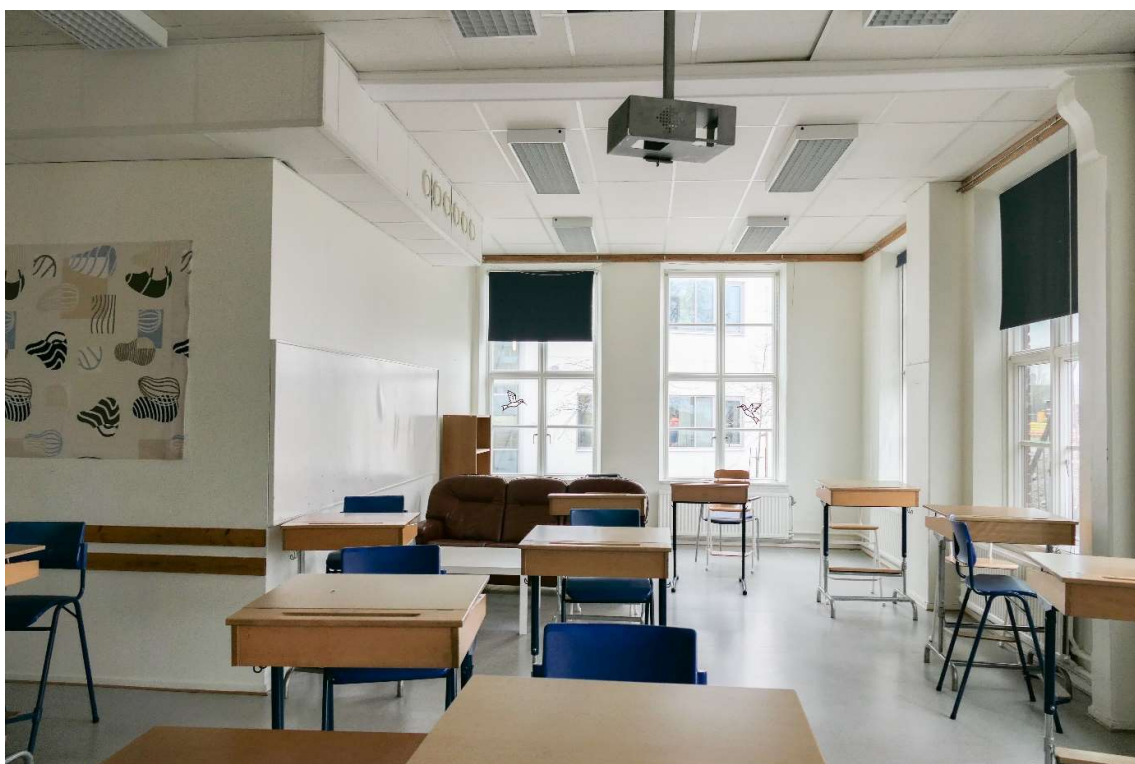
Skolsal i östra flygeln.

Fönsterbänkar i trä med profilerad kant.

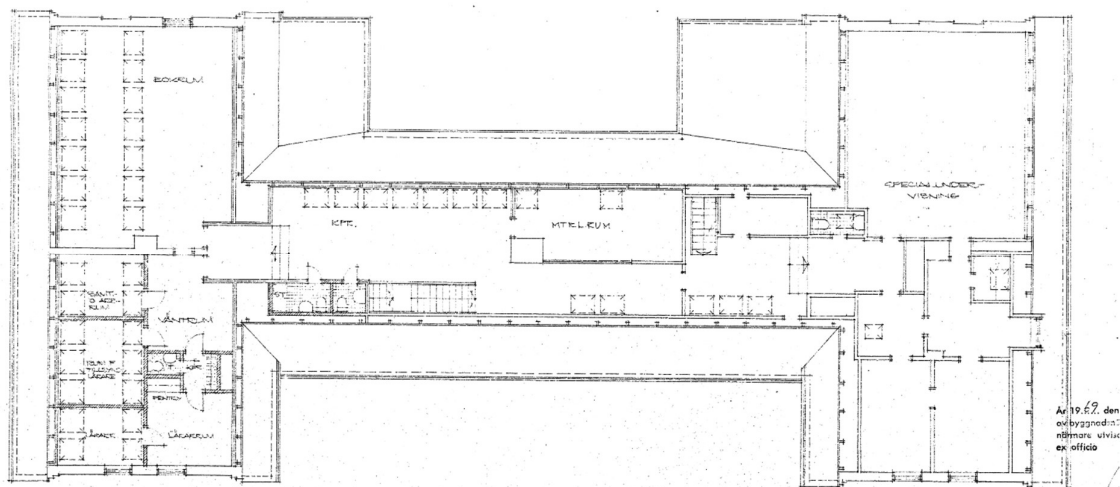

Spegelvänd skolsal i västra flygeln.

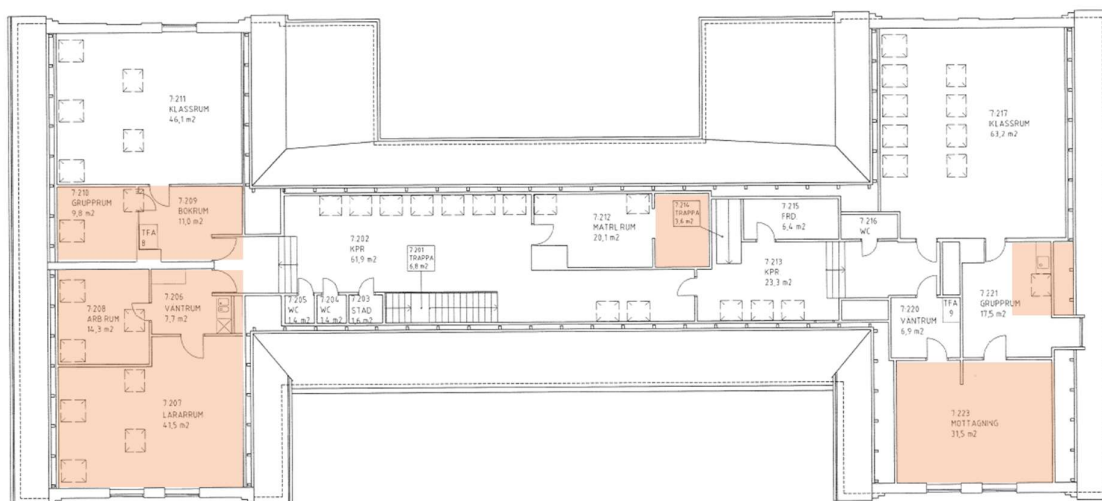

Skolsalen i sydöst som delats upp till klassrum och grupprum på 1960-talet.

3.2.3 Övre våningsplan

Planlösning andra våningsplanet, från 1969.

Planlösning som den ser ut idag, ritning från 2000. Färgmarkering visar ändringar som gjorts sedan 1960-talet.

Andra våningsplanet nås via två invändiga trappor, varav huvudtrappa är den i nordost som nås från entrén i bottenplan. Planlösningen är troligtvis relativt förändrad sedan 1960-talet och framåt. I västra flygeln har sedan 1960-talet en vägg satts upp i norra rummet samt ett mindre förrådsrum har tagits bort. Fönster på de södra gavlarna har satts igen. Ett fönster i den sydöstra gaveln har ersatts av en nödutrymning. I materialrummet har en vägg satts upp. I förrådsrum väster om den äldre trappan förvaras äldre skolkartor. En av väggarna i rummet har en äldre, omålad pärlspontspanel.

Så gott som samtliga ytskikt härrör från 1960-talets renovering och ändringar, då även takfönstren tillkom. Takstolar är synliga på hela övervåningen, varav flera med äldre numrering. I den västra flygeln är en äldre dörrkarm med profilerat dörrfoder bevarad. Underliggande färgskikt visar att den tidigare varit målade i brunt

och i blågrått. På den östra flygeln har ungefär vartannat takfönster tillkomna på 1960-talet plockats bort och satts igen.

Mittsektionen med synliga takstolar, vy mot öster. Några trappsteg leder upp till flyglarnas övervåningar. Flera takfönster åt söder släpper in dagsljus.

Äldre radiatorer i gjutjärn finns på ovanvåningen. Äldre skåp på ovanvåningen, som även påträffats i källaren.

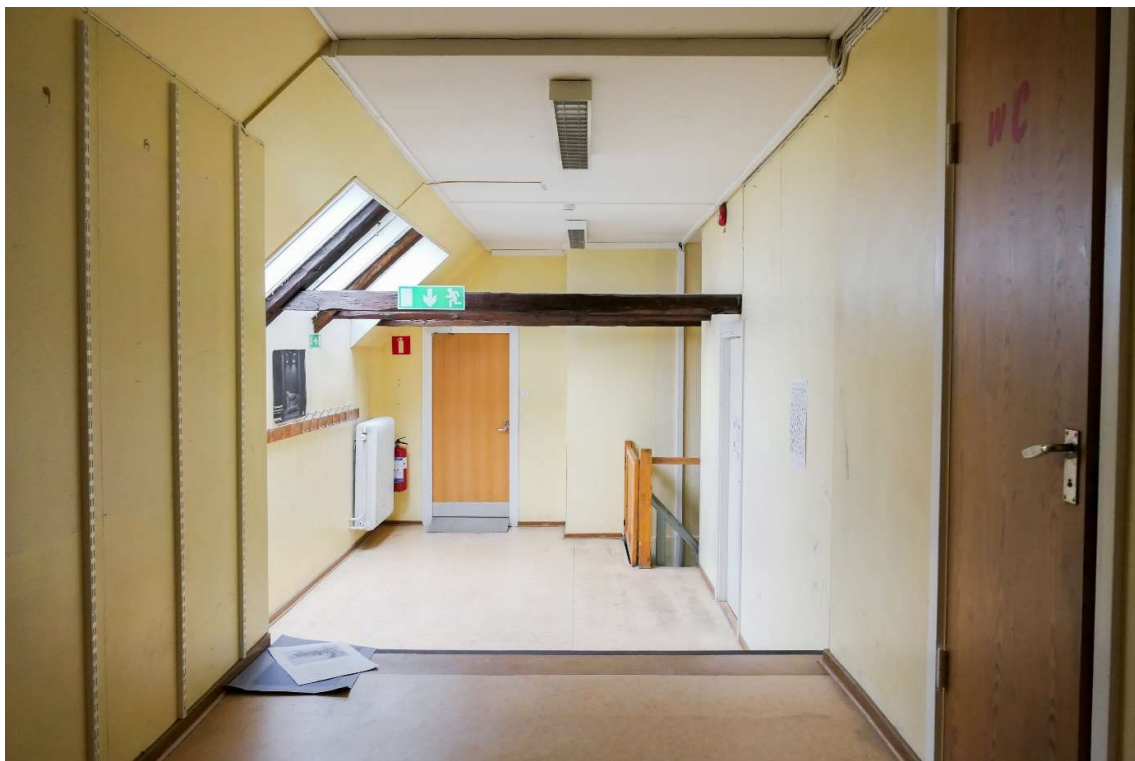
Klassrum i östra flygelns övervåning.

Äldre timmermärkning av takstol.

Bevarad pärlspontspanel i ett förrådsrum.

Hall sett från västra flygel. Den äldre trappan skymtas till höger i bild.

Västra flygelns södra klassrum. Fönstren på gaveln har murats igen.

Västra flygelns norra rum med äldre dörr- och golvfoder.

De äldre dörrfodren har brun och blågrå kulörer under flagande färgskikt.

3.3 Kulturhistoriskt värde

Byggnaden har använts för skolverksamhet sedan den uppfördes 1876, tidigare låg Byskolan på platsen sedan 1840-talet, vilket således ger både platsen i sig och den nuvarande skolbyggnaden ett högt kontinuitetsvärde. Det är dessutom Eslövs äldsta bevarade skolbyggnad vilket utgör ett högt samhällshistoriskt värde.

Gamla östra skolan är en tidstypisk representant för den svenska folkskolan utformad utifrån de typritningar som staten tog fram under 1800-talets andra hälft, byggnaden är dessutom en förmedlare av skolväsendets historia då folkskola i varje by och socken blev lagstadgat under 1800-talet. Karaktäristiskt är de två flyglarna med skolsalar som flankerar ett mittparti med två identiska ingångar från gatan – efter den rådande normen kring könsuppdelning av skolbarnen. Vidare är även det handslagna teglet, den omsorgsfulla gestaltningen, symmetriska placeringen av fönster- och dörröppningar och murade skorstenar karaktäristiskt för tidens offentliga byggnader.

Skolhusets exteriör anses vara välbevarad. En viss förvanskning har dock skett genom utbyte och igensättning av fönster- och dörrpartier, nya takfönster samt nytt takmaterial. Den övergripande karaktären är dock fortfarande bevarad. De nya fönstren har anpassats förhållandevis väl till byggnadens karaktär, vad gäller indelning och kulör, även om träfönster hade varit att föredra ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Likaså har tillbyggnaderna från 1958 anpassats genom det röda teglet och den profilerade sockeln.

Interiören har, till skillnad från den relativt välbevarade exteriören, genomgått större förändringar genom åren, framför allt under 1960-talets renoveringar efter vilka de flesta ytskikt förändrats. Framför allt är det den bevarade planlösningen med de stora skolsalarna, kapprummen och personalrum tillsammans med detaljer så som pardörrar, fönsterbänkar, golvlister, dörrfoder med mera som berättar om byggnadens ålder och ursprungliga karaktär. I skolsalarna är det i synnerhet takhöjden och rymden med de mångtaliga fönstren som förser rummen med gott om ljusinsläpp som är karaktäristiskt för 1800-talets folkskola.

Byggnadens värdeskapande delar bedöms vara följande:

Exteriört:

- Byggnadsvolymen och den karaktäristiska utformningen av en skolbyggnad enligt typritning.
- Fasadernas tidstypiska, påkostade samtidigt rationella utformning med rött handslaget tegel och gesimser.
- Den symmetriska placeringen av ursprungliga fönsteröppningar och entrépartier.
- De murade skorstenarna som minner om det ursprungliga taklandskapet och dåtidens uppvärmningssystem.
- De inmurade skyltarna i järn på gavlarna som anger när byggnaden uppfördes.

Interiört:

- Bevarade delar av planlösningen; de stora skolsalarna, kapprummen och personalrum.
- Takhöjd och rymd i skolsalarna.
- Ursprungliga dörrfoder, dörrblad, sockellister.
- Ursprungliga gjutjärnskolonner.
- Ursprungliga gjutjärnsventiler.
- De ursprungliga fönsterbänkarna, såväl i kalksten som i trä.
- Den äldre trappan i trä, målat i gråblått.

4 Källor

4.1 Tryckta källor

Eslövs sparbank, Minnesskrift Sparbankens 75-års jubileum "En bok om Eslövs stad", Eslöv, 1941

Joel Sallius, Från flydda tider, Eslöv museums skriftserie 13, Eslöv, 1981

Joel Sallius, Gösta Johannesson och Allan Arvastson, Fälad blev stad – Historik med anledning av Eslövs femtioåriga tillvaro som stad, Eslöv, 1961

Hjördis Kristenson, *Skolhuset – Idé och form*, Lund, 2005

Rolf Jönsson, Joel Sallius – Samhällsbyggaren, Enköping, 2019

Sölve Johansson, Bevaringsplan Eslöv, Kulturnämnden i Eslöv, 1984

Thorsten Sandberg, Svenska småstäder: Eslöv, Populär Historia, 2011

4.2 Otryckta källor

Kulturmiljökartan på eslov.se: <https://arcg.is/14TTHX>

Historiska kartor, Lantmäteriet: <https://www.lantmateriet.se/sv/kartor-och-geografisk-information/historiska-kartor/>

Länstyrelsen om Eslöv:

<https://www.lansstyrelsen.se/skane/besoksmal/kulturmiljoprogram/omraden/eslov.html>

Stina Palmberg-Eriksson, *SKOLHUSET SOM SAMHÄLLSSPEGEL – LÄRARHANDLEDNING*, Sörmlands museum, Nyköping, 2000

Riksantikvarieämbetet, *Materialguiden*, Visby, 2013

Arkivhandlingar från Landsarkivet i Lund

4.3 Muntliga källor

Susanne Hultman vars far gick på skolan på 1940-talet, mejlkontakt i mars 2021.